

ESKİ MOĞOL HUKUK KURALLARI HALHA JİRUM'A GÖRE SÜİ BELEG "BAŞLIK HEDİYESİ"

Bülent GÜL*

Öz: Bozkar halklarından Moğollar, sosyal yaşamlarını yüzyılların getirdiği kurallar ve daba sonra belirlenen yazılı kurallar çerçevesinde düzenlemişlerdir. Bozkar halklarında görülen başlık uygulaması, sadece bozkar halklarında değil dünyadaki birçok millette de evliliklerde uygulanan bir kural hâline gelmiştir. Ancak, başlık uygulaması kimi zamanlarda da sosyal hayatı bozan, evliliklere engel olan bir duruma dönüşmüştür. Özellikle 18. yüzyılda bu durumun Moğolları da sıkıntıya soktuğu, başlık uygulamasının kanun çerçevesi içine alınmasından anlaşılmaktadır. 18. yüzyılda Moğol sosyal yaşamına ait kuralları belirleyen ve yaklaşık iki yüzyıl boyunca uygulanan Moğol hukuku Halha Jirum'da da başlık parası şeklinde düşünülebileceğimizi evlilik hediyesi süi beleg üzerine kurallar belirlenmiştir. Bu çalışmada Moğollardaki başlık uygulaması Halha Jirum üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moğol Hukuku, Başlık Parası, Süi Beleg, Evlilik, Bozkar Halkları

Sui Beleg "Gift Of Bride Price" According To Ancient Mongolian Law Halha Jirum

Abstract: Mongols, one of the steppe peoples, organized their social lives within the framework of the rules brought by centuries and within the written rules determined later. The bride price practice seen in steppe peoples has become a rule applied in marriages not only in steppe peoples but also in many nations around the world. However, the practice of bride price has sometimes turned into a situation that disrupts social life and prevents marriages. Especially in the 18th century, it is understood that this situation put the Mongols in trouble and the practice of bride price was included within the framework of the laws. In the Mongolian law Halha Jirum, which determined the rules of Mongolian social life in the 18th century and was applied for about two centuries, rules were determined on the marriage gift "sui beleg", which we can think of as bride price. In this study, the practice of bride price in Mongolians has been tried to be determined through Halha Jirum.

Keywords: Mongolian Law, Bride Price, Süi Beleg, Marriage, Steppe Peoples.

Moğol hukukuna ait *Halha Jirum* adını taşıyan eser, Moğolların 18. yüzyılın kanun ve sosyal yapısını temsil edici nitelikte olup Moğol hukuku ve Moğol tarihi için oldukça mühim bir kaynaktır¹. *Halha Jirum* yukarıda da bahsedildiği üzere yaklaşık üç

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir. E-posta: semeteyhan@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-9868-9990

¹ *Halha Jirum* üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle S. Jalan-Aajav'ın 1958'de yayınladığı *Halh Juram Bol Mongolın Huuli Tsaazın Dursgalt Biçig Mön*. Şüüh Yam. Ulaanbaatar ve Bayarsaihan, Çimeddorj ve Oyunbilig'in 2009'da yayınladıkları *Halh Juram (Eh Biçgün Sudalga)*, MUIS-ın Huuli Züin Surguuli, Ulaanbaatar adlı yayınlarını söylemek gerekir. Moğolistan'da kaldığım zamanlarda Jalan-Aajav'ın eseri ile karşılaşmış ve bir tane almıştım. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde yüksek lisans yapan Moğol vatandaşı öğrencim Nomin Erdene-Erdenechulun'a *Halha Jirum*'u çalışmasını istedim ve o da Bayarsaihan vd. yayınına karşılaştırarak yüksek lisans tez çalışmasına başladı. Erdene-

yüzyıl boyunca Moğol sosyal ve ekonomik hayatını düzenleyen bir anayasa şekli almıştır. Jalan-Aajav’ın verdiği bilgiye göre *Halha Jirum*’un orijinal nüshası günümüze ulaşmamıştır ve *Halha Jirum*’un bilinen üç nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar *Baruun Hüreenii Halha Jirum*; *Yamni Halha Jirumın Dürem* ve *Yamni Halha Jirumın Dürem*’in bir farklı versiyonu şeklindedir. İlk iki nüsha Moğolistan Millî Kütüphanesinde, diğeri ise Moğolistan Devlet Üniversitesi’nin (MUIS) Hukuk Enstitüsü bünyesindeki Moğol Hukuku Tarihi Araştırma Merkezinde yer almaktadır. Kaynaklarda verilen bilgilere göre ilk iki nüsha 1930’lu yıllarda elde olmayan ana nüshadan, son nüsha ise 19. yüzyılın sonunda kopyalanmıştır. Son iki nüsha birbirine çok benzerdir, ancak, yine de aralarında ufak farklılıkların olduğu bilinmektedir (Baysaihan, 2009, s.7).

Bozkır halkı olan Moğollar, bozkır yaşamına ve daha sonra Moğolların bir büyük devlet kurmalarını sağlayan Cengiz Han’ın koymuş olduğu yasalara bağlı olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak Moğolların egemenliği Mançulara bırakmak zorunda kalmalarından sonra, yaşanan ekonomik ve sosyal değişimlere bağlı olarak hukuk alanında da değişimler görülmeye başlanmıştır. Mançular, 17. yüzyılın sonlarında Orta Asya’da önemli bir güç olmaya başlamışlardır. Moğollar da 17. yüzyılın başlarında hâkimiyetlerini kaybederek Orta Asya’daki nüfuzlarını kaybetmişlerdir. Mançular, Zürçidlerle güçlerini birleştirdikten sonra 1636 yılında İç Moğolistan’ı ele geçirmişlerdir. 1644 yılında ise Min Devleti’nin merkezi olan Beijing bölgesini fethedip Çu Hanedanı’nı kuran Mançular, tüm Çin’i egemenlikleri altına alıp, kuzeydeki Moğollara yönelmişlerdir. Günden güne topraklarını genişletmekte olan Mançulara, 1691 yılında yapılan Höhnuur’un Dolnuur kurultayı sonucunda Moğollar da tâbi olmuştur. Moğol soyluları diyebileceğimiz nüfuzlu kişilerin de Mançulardan etkilenmesi, hatta evlilik yolu ile onlarla bağ kurması Mançuların Moğollar üzerindeki etkisini de arttırmıştır. Bu arada Moğolistan’ın Mançu yönetimi içinde özerk bir yapıda olduğu da bilinmektedir. Böylece Moğollar, 1691-1911 seneleri boyunca yaklaşık iki yüz yirmi yıl kadar Mançulara tâbi olarak yaşamışlardır (Geniş bilgi için bk. Alinge 1967; Erdenechuluun 2020).

Moğollar, özellikle Mançulara bağlı oldukları bu dönem içerisinde 1709-1795 yılları arasında sosyal ve idari hayatı düzenlemeye yönelik ihtiyaçtan doğan sebeplerle, 1709, 1718, 1722, 1724, 1726, 1728, 1736, 1746, 1754, 1770 yıllarında yapılan toplam 16 toplantı sonucunda Moğol ileri gelenleri tarafından kurallar belirlenmiş ve bu kurallar birçok defa değiştirilip güncellenerek *Halha Jirum* adıyla hukukî sorunların çözümünde kullanılan kanunlar hâlini almıştır. Bu bağlamda *Halha Jirum*, Moğolların 18. yüzyıl kanunları ve sosyal yapısı konusunda aydınlatıcı olup Moğol tarihi ve Moğol hukuku için oldukça mühim bir kaynak niteliğindedir. Araştırmacılar en son 1770 yılında yapılan toplantıda maddelerin derlenip kitap hâline getirildiği ve “Halha Jirum” adının verilmiş olduğunu söylemektedirler (Batsüh, 2009: 4-6; Erdenechuluun 2020).

Halha Jirum’a genel olarak bakıldığında kanun maddesi sayabileceğimiz kuralların idarî kurallar, idarî kurallarla ilgili ceza ve ceza türlerinin nasıl verileceği, at yarışmalarının kuralları, tapınaklar ve din adamlarının hakları ile ilgili kurallar, insan hayatı ile ilgili kurallar, mal varlığı, toplumsal düzen, miras, aile, ticaret, askerlik gibi ana kuralların yanında iftira, yangın çıkaranlar ve kaçak durumda olanlar ile ilgili kurallar da yer almaktadır.

Halha Jirum, soylular, devlet görevlileri ile halk arasındaki ilişkileri kanun boyutunda düzenlerken aynı zamanda halkın toplum hayatı içinde karşılaştığı sorunlara

da çözüm aramıştır. *Halha Jirum*'daki maddelere bakıldığında Cengiz Han'ın yasalarından farklı olarak, dönemin toplumsal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde maddeler geliştirildiği gözlemlenmektedir. Ancak, yine de devlet ve din görevlileri ile soylulara özel imtiyazlar verildiği; haksızlık durumunda ise onların da çeşitli cezalara çarptırıldığı görülmektedir (Erdenechuluun, 2020).

Bu makalede özellikle üzerinde durduğumuz konu evlenen gençlerin evlilik hayatına başlamadan önce karşılaştıkları büyük bir sorun olan başlık parası/başlık hediyesi uygulamasıdır². Birçok toplumda kimi zaman evliliklere engel olan bir uygulama şeklinde karşımıza çıkan *Süi Beleg* /Сүй бэлэг/ başlık parası/hediyesi uygulamasının Moğollar arasında da özellikle 18. yüzyılda evlenmek isteyen erkeklere büyük sıkıntı yaşattığı, *Halha Jirum*'daki başlık parası/başlık hediyesi ile ilgili kanunların da bu nedenle kabul edilerek, başlık parası/başlık hediyesi uygulamasının daha uygun, daha kolay karşılanabilir hâle getirildiği görülmektedir.

Eski devirlerden gelen başlık uygulamasının evlilik kurumu içerisinde değişikliklere uğrasa da kimi zaman da değişik adlarla ifade edildiği görülmektedir. Eski Türklerde *kalın* adı verilen başlık parasının farklı şekillerde uygulandığı da görülmektedir. Akgündüz, *kalın*'ın dört kısma ayrıldığı görüşündedir: "1. Kara mal. Kızın babasına verilen kalın; genellikle baba bunu kızının çeyizini hazırlamak için kullanır. 2. Yelü. Erkeğin nişanlısını ilk ziyaretinde verdiği hediye. 3. Tüy mal. Miktarı 20-60 at arasında değişen ve düğün masraflarını karşılamak üzere verilen mal. 4. Süt hakkı. Kızın anasına nişanlı erkek tarafından verilen hediye." (Akgündüz 1992: 132).

Türklerde *kalın* âdetinin ortaya çıkışında kız kaçırma yoluyla yapılan evlilikleri engelleme amacının olduğunu söyleyebiliriz. Birçok araştırmacı Türklerdeki *kalın*/başlık âdetinin kız kaçırma geleneğine karşı geliştirilmiş bir âdet olduğunu söylemektedir³. Kız kaçırma yoluyla yapılan evliliklerde sıkıntılar yaşanması nedeniyle, insanlar anlaşma yolunu seçmişlerdir. Bu durum ile kızın ailesine başta hediyeyle dayalı bir anlaşma yolu sunulmuştur. Ancak, zaman içinde hediye boyutunun bir satış tarzı haline dönüşmüş olması da gözden kaçırılmamalıdır. Eski Türklerde *kalın* ve daha sonra *başlık* olarak ifade edilen başlık parası ifadesi yerine günümüzde *süi hakkı* ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Tabii bu durum evlenecek kızların alınması için verilen bir para olarak da görülmüştür. Türkler ve Moğollarda da görülen bu durum kimi zamanlarda evlenmeyi de zorlaştırmıştır. Ancak, biz konumuzu evlilik adetleri, kalın, başlık parası gibi uygulamalar ile genişletmek istemediğimiz için burada sadece Moğollarda gördüğümüz *süi beleg* ibaresi üzerine yoğunlaşacağız

Moğol kaynaklarında evlenmek maksadıyla istenen kızlar için kızın aile üyelerine verilen hediyeyle belirtmek üzere *süi beleg* ibaresi kullanılmaktadır. Moğollarda geçmiş zamanlarda evlenilmek istenen kızın ailesine erkeğin ailesi tarafından *Süi beleg* hediye, armağan sunma âdeti gerçekleştirilmekteydi. Moğol araştırmacılar *Süi beleg* denilen âdetin diğer milletlerde görülen genel olarak kızı satın alma anlamında olan başlık parası gibi adetlerden farklı özel bir âdet olduğunu düşünürler (İchinhorloo 1991: 45-46; Ariyasüren Ch., Nyamhüü B. 1991: 190-191). Moğollar kız çocuklarını değerli gördükleri için, kıymetli mücevher olarak gördükleri kızın ailesine de özel hediyelerin verilmesi gerektiğini düşünürler. Bu hediyeler arasından kızın babasına iyi bir at,

² 2018 yılında Eskişehir'de düzenlenen 10. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunduğumuz ancak yayımlamadığımız bildiride de konu ettiğimiz *Süi Beleg* /Сүй бэлэг/ yani evlenmek isteyen kişiler arasındaki nişan başlığı konusunda da o zaman *Halha Jirum* maddelerinden örnek vermiştik.

³ Bu konuda çok geniş bilgi bulunduğu için biz burada ilgililere belli başlı çalışmalara atıfta bulunacağız. Bk. Erkul 2002; İnan 1987; Türköne 1995; Türkdoğan 1992.

annesine bol süt veren özel bir inek armağan edilmektedir⁴. Şehir yaşamında ailelerin hayvanları olmaması durumunda hayvan yerine ipek (Moğolların geleneksel giysisi Deel, yapılacak boyutta), çay, içki ve benzer değerli ürünler verilmektedir (İchinhorloo 1991: 45-46).

Moğolca *beleg*, “hediye, armağan” anlamında kullanılmaktadır. Ama *süi*’nin anlamı konusunda tartışma vardır ve tam olarak açıklanamamıştır. Moğolcada nişanlı kız için *süi tav’san* ve nişanlanmak için de *süi tavisan* ibareleri kullanılır. Yani *süi beleg* bir bakıma evlenmek isteyen gençler için verilmiş bir nişan sözü anlamına da gelmektedir. Çince den alıntı olması muhtemel⁵ *süi* kelimesinin anlamı ve kökeni konusunda D. Gongor’un (1978) görüşü şu şekildedir:

1. Kadın ve kız süsü için kullanılan *süi-h*⁶,
2. At ve deve arabası için kullanılan *sei-h*,
3. Hediye, armağan anlamı taşıyan *süitgel*,
4. Hediye, armağan anlamı taşıyan Çince *süi* (*shui*) kelimesinden türemiş olabilir.

Süi beleg, evlenecek Moğol gençlerine zamanla sıkıntı yarattığı için 1709 yılında yazılarak XX. yüzyılın başına kadar kullanılan “Halh Jirum”da *Süi beleg* ile ilgili hukuksal maddeler şu şekildedir:⁷

Evlenilecek kız için belirlenen en temel *süi beleg*, gümüş kâse, inci ve içkiden oluşmaktadır:

- Ноёд, тавнангуудын охиныг гуйваас мөнгөн аяга, сувд, архи хүргэвээс (өгвөөс) тооцно. Үгүй бол тооцохгүй. *Noyanlar ve damat, kızı istediği zaman gümüş kâse, inci ve içki götürdüğünde (verdiğinde) kabul edilir. Yoksa kabul edilemez.*

Eğer *süi beleg* verilmiş, yani *süilenmiş* bir kız, bir başka kişiye de *süilenir* ise bu geçersiz sayılır ve ceza verilir:

- Хэн хүн сүйт охиныг сүйгүй ноёнд худал хэлж авбаас хагацуулж (салгаж авч) язгуурын сүйт дор өгье (анх сүй тавьсан хүнд өгөхийг хэлж байна). Худал хэлэгчийн эд малыг хагаслая (эд малын хагасыг авах). *Her kimse süilenmiş kızı süsüz noyana (yani önceden süi verip anlaşılmış birine) yalan söyleyerek almışsa onu ayırıp (yani boşayıp) asıl süiliye verelim (ilk süi verip anlaşılan kişiye). Yalan söyleyenin de mal ve mülkünü yarılatalım (yarısını ceza olarak almak).*

Aşağıdaki kuraldan da anlaşılacağı üzere aristokratlardan kız alınmak istenirse, *süi beleg*’in miktarı ve çeşitliliği değişmektedir. Ancak, Halh Jirum’da *süi beleg*’in kurallara bağlanmış olması, isteklerin sonsuzluğunu engellemeye yöneliktir. Halktan kişilerin evliliklerinde ise *süi beleg* şartlarının daha makul tutulduğu görülmektedir:

⁴ “*Süi tavih yos* /Süilenme-/: Merkezi yahut batı Halhalar arasında genel olarak *süi* olarak büyük baş hayvanları verilmekteydi (5, 7, 9 olarak tek sayılı) ve *süi* miktarını kız tarafı belirlemekteydi. *Süi beleg* düğün garantisi olarak görünse de aslında kızı evli bir hanım olması için yapılacak hazırlıklar için kullanılmaktadır, bu yüzden kız tarafı ne isterse onu vermeleri gerekteydi. *Süi beleg* miktarı ve anlamı oğlan ailesinin gücüne bağlı olmakta ve zengin aileler ortalama olarak 25 koyun, 2 at, 5 deve verilmekteydi ve biraz düşük seviyede olanlar ise 2 koyun ve 1 deve verilmekteydi. *Süi beleg* arasında kızın babasına verilen kendilerine has simgeleri olan Nogt Mori (tutulması için başlığı olan at) uyumluluğu ifade eden yapıstırıcı, yamuklukları düzelten törpü, ateşi alevleten çakmak yer almaktaydı.” (Ariyasüren Ch., Nyamhüü B. 1991: 190-191).

⁵ Sühbaatar (1997) da sözlüğünde kelimeyi Çince alıntı olarak vermektedir.

⁶ Bu kelime İbni Mühenna Lügati’nde de *süyke* “küpe” anlamı ile tanıklanır (İM 222). *süyke* kelimesi Klasik Moğolcada *süike* şeklindedir ve Modern Moğolcada da *süih* şeklinde, “evli kadınların başlarının iki yanından sarkan başlık süsü; uzun küpe, küpe” anlamında yaşamaktadır (Bk. Gül 2016: 228).

⁷ Maddeler için bk. Gongor 1958; Jalan-Aajav 1958: 88-89; Bayrsaihan vd. 2009: 28; Erdenechuluun 2020).

- Хаан хүний охин авайг харц хүн сүйлэх бөгөөс (сүйлэн авбаас) цагаан тэмээ мөнгөн буйлтай, цагаан морь булган молцогтой, мөнгөн аяга архиар дүүрсэн, нүхгүй сувд эрдэнэ эдгээрээр сүйлснийг сүй дор тооцно. *Han'in kızı olan hanımefendiyi halktan biri süileyecekse (süi verip alacaksa) gümüş gemli beyaz deve, samur takılı beyaz at, içki ile doldurulmuş gümüş kâse, deliksiz inci ile süilerse, süi olarak kabul edilir.*
- Харц хүн өөр зуураа сүйлэх бөгөөс (аваас) архи болоод хонины гэдэс дотор, эвэр туурай гүйцэд болбоос тооцох, гэрч үгүй ба гэрч эс мэдвээс тооцохгүй. *Halktan kişiler aralarında süileme olursa içki ve koyun sakatati, boynuz ve toynağı tamamladığı zaman kabul olur, tanık yoksa ve tanıgın bundan haberi yoksa kabul olunmaz.*
- Ер хуудад өгөх (хүнд) малын боосын хэмжээ (хээл хэдийд авсан байх хугацаа) тэмээ өвлийн сүүл сар, гүү зуны сүүл сар, үхэр намрын сүүл сар, хонь намрын дунд сар бол боосд тооцох. *Hud⁸'a verilecek hayvanın hamilelik hesabı: deve kışın son ayı, kısrak yazın son ayı, inek sonbaharın son ayı, koyun sonbaharın orta ayında verilmişse hamile olarak hesaplanır.*

Süi beleg yapıldıktan sonra sözlenmiş kişiler arasında ayrılma durumu olması durumunda ortaya çıkan anlaşmazlıkları önlemek için de kurallar belirlenmiştir:

- Ер худ болсон хүн малаа аваад охиноо өгөхгүй явсаар жил удаасан (болсон) хойно охиныг эцэг одож (явж) хагацуулан (аваад) нэг жил доторхийг тоогоор нь (өсгөсөн малын анхны тоо) өгөөд, хоёр жил болсон бол малын хагасыг холбоотой өг (малын хагасыг дахин нэг нэмж өг гэсэн үг). Гурван жилээс цаашихыг цөм холбоотой өг (анх өгсөн малыг хоёр дахин нэмж өг). Хүүгийн эцэг одож (явж) хагацуулбал (авч) мал зуу бол түүнийгээ авах, жилийн хэмжээ арван хоёр сар байна. *Hud olacak kişi hayvanları aldıktan sonra kızını vermeden bir yılı geçirmişse ve kızın babası bundan vazgeçmek isterse kızı boşasın ve 1 yıl içinde bu olay olursa ilk verildiği hayvanı aynı şekilde versin, iki yıl geçmişse hayvan sayısını dışında yarısını ekleyip versin. Üç yıl geçmişse ilk verildiği hayvanı 2 kat olarak versin. Eğer oğlanın babası gidip nişanı bozarsa hayvan sayısını 100 ise hepsini alsın, bir yılı 12 ay olarak hesaplasın.*
- Сүйлсэн хүү, охин авалцахын урьд хэнд өгсөн байваас өгсөн малаа хариулж автугай. *Süilenmiş oğlan veya kıızdan birisi vefat ederse, söz konusu olan malı (verilen süi beleg'i) başkasına verilmiş olsa da geri alıp ilgili kişiye iade etsin.*

Süi beleg ibaresinin Türklerdeki kalın uygulamasına benzediği görülmele birlikte, özellikle Moğol kaynaklarındaki derlemelerde *süi beleg*'in "anne sütü, anne hakkı" şeklinde de anlam taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Gongor tarafından yayımlanan *Halh Tovchoon* adlı eserde yer alan, Moğolistan arşivlerinde bulunan bir belgede evlenecek olan kızın ailesine başlık parası diyebileceğimiz *süi beleg* için çeşitli mal ve hayvanlar

⁸ *Hud* kelimesi damat tarafı akrabalar için de kullanılır; ayrıca *hud hudgui* de evlenmiş kadın ve erkeğin anne ve babaları için karşılıklı olarak kullanılır. Moğollar çocuklarına dünürlerine öz anne babalarından da daha değerli ve daha saygılı olmasını öğretmektedir. İki taraftan karşılıklı olarak oğlan ve kızını bir araya getiren aileler bir birine *Hud*, *Hudgai* olarak hitap ederek saygı göstermekte ve kardeşlik bağı kurmaktadır. Kız isteme töreni gerçekleştikten sonra gelini oğlan tarafı gelip kendi evlerine götürme töreni gerçekleştirmektedir. Gelin eve götürme töreninde oğlan tarafından 3, 5, 7 kişi olmak üzere tek sayılı kişiler gelip gelinle beraber 4, 6, 8 olmak üzere çift sayılı dönmesi gerekmektedir bu da tek başına hayat sona erip çift hayat başlamasını ve daima çift olarak mutlu yaşamalarını ifade etmektedir. Gelin evinden gitmeden kızın öz evini üç defa güneş yönünde dönerek gitmeleri gerekmekte ve gelinle beraber oğlan evine geldiklerinde ise oğlan evini bir kere güneş yönünde dönerek yeni gelin yeni evi olacak yere girmesi gerekmektedir. Gelin geldiğinde evde bekleyenler evden çıkarak keçiden yapılmış beyaz halı üzerine gelini yürüterek "Gelin Hanım" hoş geldiniz diyerek saygıyla karşılamaktadır. Bu kadar saygı göstermesi de gelininin içini rahatlamak ve ona artık birinin eşi olduğunun değerini güzel bir şekilde hissettirmek amacıyla (İchinhorloo 1991: 45-46).

verilirken; kızın annesine de ayrıca *Ehiin süü* (Эхийн сүү) “anne sütü” ifadesi kullanılarak anne sütü hakkı, anne süt hesabı şeklinde anneye verilen hediyelerden bahsedilmektedir (Gül 2021).

“Jing wang dereceli beyin tebası olan Naran adlı şahıs, Tüşee gung nahiyesinden Ayuş’un öz kızını isteyip alırken “Süi” için koç ve koyundan oluşan yirmi iki hayvan, “Bogt” için bir pahalı at, üç genç at, kırk beş koyun, “Berh” için yedi gümüş kupa, üç gümüş bardak, on beş büyük Hadag (mavi veya beyaz renkli kuşak), yüz elli civarında küçük Hadag, altmış yaprak Sambaa (eski değerli hadag), “Hariu” için altmış küçük Hadag, kırk yaprak Sambaa, “Annesinin süt hesabı” için bir koyun, iki yumuşak ipek am (paket ipek) verip aldı.” (Gongor 1978: 139)

Görüldüğü üzere *süi beleg* evlenecek gençlerin aileleri arasında evlilik anlaşması sağlanırken yani nişan yapılırken verilen bir çeşit söz hediyesi olarak kullanılmıştır. Ancak, zamanla bu hediye olmaktan çıkmış olmalı ki, kanun maddeleri içine alınmıştır. Günümüzde *süi beleg* uygulaması özellikle şehirlerde geçerliliğini yitirmiştir; artık Moğol gençleri evlenme kararı aldıktan sonra, aileler tanışır ve evlilik gerçekleşmektedir⁹. Moğol kanunlarının yetersiz kalması ve Mançu Dönemindeki birlik beraberliği sağlamak amaçlı ortaya konulan *Halha Jirum* kanunları Moğol devlet ve toplum düzeninin ayakta kalmasını sağlamış, haksızlıkların önüne geçmek için konulan bu kanunlarla Mançu egemenliğindeki Moğollar düzenlerini koruyabilmişlerdir.

Kaynakça

- AKGÜNDÜZ, Ahmet (1992). “Başlık”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5. Cilt: 131-133.
- ALİNGE, C. (1967). *Moğol Kanunları*. (Türkçeye çeviren: Prof.Dr. Coşkun üçök), Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları: Ankara.
- ARİYASÜREN, Ch., NYAMHÜÜ, B. (1991). *Mongol Yos Zanshliin Dund Tailbar Toli*. Süülenhüü, Ulaanbaatar.
- BAYRSAİHAN, B. K., & OYUNBİLİG, B. & BATBAYAR, B. K. (2009). *Halh Juram (Eh Biçgiin Sudalga)*. MUİS-ın Huuli Züin Surguuli. Ulaanbaatar.
- ERDENECHULUUN, Nomin-Erdene (2020). *Moğol Hukukuna Ait Halha Jirum Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ERKUL, Ali (2002). “Eski Türklerde Aile”, *Türkler*, c.3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- GONGOR, D. (1978). *Halh Tovçoon*. Şinle Uhaanı Akademiin Hevleh Üildver. Ulaanbaatar.
- GÜL, Bülent (2016). *Moğolca İbni Mühenna Lügati*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- GÜL, Bülent (2021). “Uygurlarda ve Moğollarda Evlatlık Uygulamaları”. *Marcel Erdal Armağanı*. (Baskıda)
- İNAN, Abdulkadir, "AltayYenisey Şamanlığında Eski Unsurlar" *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Yay, Ankara, 1987, s. 341
- JALAN-AAJAV, S. (1958). *Halh Juram n' Mongolın Huul' Tsaaznı Ertnüi Dursgalt Biçig Mön*. Şüüh Yam. Ulaanbaatar.
- KALAN, Ekrem (2013). “Moğolların Gizli Tarihçesi’ne Göre Moğollar’da Kız İsteme ve Evliliğe Dair Bazı Deyimler ve Gelenekler”, *Yalınkaya Bitiği Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya Armağanı*, Hatice Şirin User, Bülent Gül, Editör, Ankara: TKAE: 373-382.
- SÜHBAATAR, O. (1997). *Mongol Helniy Hari Ügiin Toli*, Ulaanbaatar.
- TSOODOL, İchinhorloo. (1991). *Mongol Ardiin Ulamjalt Yos Zan Üiliin Deej 1, 2*. Ulaanbaatar.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1992). "Türk Ailesinin Genel Yapısı", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt 1, Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay.
- TÜRKÖNE, Mualla (1995), *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ankara: Ark Yay.

⁹ Moğollardaki kız isteme ve evlilik uygulamaları ile ilgili bk. Kalan 2013:373-382.